

BİLİM VE KİMLİK ADINA BÜYÜK MÜCADELE (SALİH BAKLACI'NIN BİLİNMEYEN ÖYKÜSÜ)

*The Great Struggle for Science and Identity
(The Unknown Story of Salih Baklaci)*

Sadık HACI*

ÖZ: Kuzeydoğu Bulgaristan'ın kültür merkezlerinden biri olan Şumnu'da bir müftünün evinde yetişen değerli gazeteci-yazar, halk ve dil bilimcisi, etnograf, tercüman ve araştırmacı-yazar Salih Baklaci (1924-2002), üniversite eğitimi için gittiği Sofya'da 1989 yılına kadar çalışmış ve yaşamıştır. Bulgar Bilimler Akademisi Balkanoloji Enstitüsündeki işini kaybedeceğini bildiği halde Bulgaristan Türklerine yönelik zorunlu Bulgarlaştırma uygulamalarına (1984-1985) tepkisini korkusuzca dile getirmiş ve 61 yaşında iki buçuk yıla mahkûm edilmiştir. Baskılara rağmen boyun eğmemiş ve insan hakları ihlallerini açıkça dile getirmiş, yönetimi sert dille eleştirmiştir. 3 Temmuz 1989'da, 65 yaşındayken, bir bavulla sınır dışı edilmiş ve birkaç ay sonra İstanbul Üniversitesine bağlı Edirne'deki Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Merkezinde sözleşmeli araştırmacı olarak çalışmaya başlamıştır. Bulgaristan'da istihbarat tarafından matbaadan alınarak yok edilen en önemli çalışmasını yeniden yazmaya başladığı ve Türkiye'de tamamladığı paha biçilmez *Bulgaristan Türkü'nün Atasözleri* adlı eserinin bir gün bilim dünyamızın ilgisini çekeceğine ve yayınlanacağına dair inancını hiç kaybetmemiştir. Fakat başvuruları sonuçsuz kalmış, maddi sıkıntıları nedeniyle kendi imkânlarıyla bastıramadığı kitabını görmeden hayata veda etmiştir. Ölümünden üç ay sonra bir matbaada yayımlanan bu değerli eserinin bilim dünyasında bilinmemesi, Milli Kütüphanede dahi bulunmaması, kendisiyle ilgili kısa Türkçe biyografik yazılarda yer almaması, atasözlerimizi inceleyenler açısından ciddi bir eksikliklerdir. Baskılar altında çalıştığı, özgürlüğünü kaybettiği komünist Bulgaristan'da gösterdiği bilim ve Türklük mücadelesi, ortaya koyduğu çalışmaları bu ülkede daha fazla bilinmesi ve Bulgarca internet sitelerinde kendisiyle ilgili çok daha fazla bilginin bulunuyor olması ders alınması gereken bir durumdur. Bu çalışmamızın amacı, değerli araştırmacı Salih Baklaci'nin çileli yaşam öyküsünü ve komünist Bulgaristan'da verdiği Türklük mücadelesini ortaya koymaktır. Ayrıca kalıplaşmış söz varlığı, halk bilimi, edebiyat, çeviri alanında ortaya koyduğu değerli çalışmalarından ayrıntılı bir biçimde söz etmektir. En önemlisi de bilim dünyasının dikkatini, Bulgaristan'da yok edilen ve Türkiye'de büyük ümitlerle yeniden kaleme aldığı fakat unutulmaya yüz tutan *Bulgaristan Türkü'nün Atasözleri* adlı bilimsel eseri üzerine çekerek unutturmamak adına katkılarda bulunmaktadır.

* Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bulgar Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara, shaci@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2872-8151

Geliş Tarihi / Received: 15.05.2022
Kabul Tarihi / Accepted: 12.08.2022
Yayın Tarihi / Published: 30.01.2023

Anahtar Kelimeler: Salih Baklacı, Bulgaristan Türkü, atasözü, sav, kalıplaşmış söz, derleme, zorunlu asimilasyon

ABSTRACT: The eminent journalist-author, folklorist and linguist, ethnographer, translator and researcher-writer Salih Baklaci (1924-2002), who grew up in a house of a mufti in Shumen, one of the cultural centers of Northeastern Bulgaria, worked and lived in Sophia until 1989, where he went for university education. Although he knew that he would lose his job in Balkanology Institute of Bulgarian Academy of Sciences, he reflected his reaction fearlessly against mandatory Bulgarianization practices for Bulgarian Turks (1984-1985) and he was sentenced to two and a half years at the age of 61. He did not resign himself despite pressures and clearly expressed the violations of human rights, and harshly criticized the government. On July 3rd, 1989, he was deported with a suitcase at the age of 65 and a few months later, he started to work as a nontenured researcher at the Center of Southeast European Studies in Edirne affiliated with Istanbul University. He started to rewrite his most important study, which was stolen from the printing house and destroyed by the Intelligence Service in Bulgaria and he completed his invaluable work, *Proverbs of Bulgarian Turks*, in Turkey, he never lost his belief that one day this study would attract the attention of our science world and would be published. However, his applications were unsuccessful and he passed away without seeing his book, that he could not publish because of financial problems. The fact that this valuable work published three months after his death is not known in the science world, is not found in National Library, does not appear in short Turkish biographical writings about him, is a serious deficiency for those who study our proverbs. The science and Turkish struggle he showed in communist Bulgaria that he worked under pressure and lost his freedom, the fact that his studies are known better in this country and much more information are found on Bulgarian web sites about him, should be learned. The purpose of this study is to reveal sad life story of the eminent researcher Salih Baklaci and his Turkish struggle in communist Bulgaria. Furthermore, his invaluable studies on formulaic vocabulary, folklore, literature, translation are mentioned in detail. Above all, the aim of this study is to make people not to forget and draw the attention of the scientific world to the treatise, *Proverbs of Bulgarian Turks*, which was destroyed in Bulgaria and he rewrote in Turkey with great expectations but is about to be forgotten.

Keywords: Salih Baklaci, Bulgarian Turk, proverb, assertion, formulaic word, compilation, mandatory assimilation

Giriş

Gazeteci-yazar, halk ve dil bilimcisi, etnograf, tercüman ve araştırmacı-yazar Salih Baklacı'nın (1924-2002) hayatı ve bilimsel çalışmaları konusunda fazla bilgiye sahip değiliz. Günümüze kadar ulaşan çok kısa ve yetersiz kaynakların çoğunda, Bulgaristan'daki edebi ve bilimsel çalışmaları ve totaliter rejim tarafından uygulanan baskılar sırasında yaşadıklarından söz edilmektedir. Salih Baklacı hakkındaki Türkçe bilgiler daha çok çağdaşlarının anılarında¹, Bulgaristan Türklerinin hazırladığı bazı edebiyat antolojilerinde ve Bulgaristan'da Türkçe çıkan bir yazısında mevcuttur. En

¹ Bu anıların bazıları Türkiye'de basılmış olsa da dağıtımı yapılmadığından kütüphanelerimizde de bulunmamaktadır.

ayrıntılı bilgiler ve bilinmeyenler ise Bulgar istihbarat arşivinde bulunan, Salih Baklacı'nın zorunlu asimilasyon sırasında işlenen suçları inceleyen komisyonun önünde verdiği 24 sayfalık ifadesinde yer almaktadır. Bunun yanı sıra Bulgar Bilimler Akademisi Balkanoloji Enstitüsünden bazı Bulgar iş arkadaşları 1989 öncesi dönemine ışık tutmaktadırlar. Ne yazık ki Salih Baklacı'nın Türkiye'de yaşadığı 1989-2002 yılları hemen hemen hiç bilinmemektedir. Ülkemizde, işsizlik dönemi sırasında yaşadığı sorunlarla mücadele etmeye çalışırken, anılarını yazacak rahat ve huzurlu bir ortama kavuşamamıştır. Sözleşmeli araştırmacı olarak görev yaptığı İstanbul Üniversitesi Edirne Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Merkezinin arşivine ulaşamadığından² ülkemizdeki çalışma yılları ile ilgili tam tarihleri vermemiz mümkün değildir. Kendisiyle ilgili ulaştığımız sınırlı bilgiler, çağdaşları ve arkadaşları tarafından anlatılanlardan veya kısa yazılarından ibarettir (Baklacı 2002; 1-7, 355-358; Bahtiyar 204: 212-213; Cambazov 2012: 356).³

Haziran 1989'dan vefatına kadar ülkemizde yaşamış, çalışmış ve hayatının en önemli eserini İstanbul'da bastırılmış olmasına rağmen Salih Baklacı'nın yıllarca üzerinde çalıştığı eserden hiçbir kaynakta söz edilmemiş olması, internette arama yapıldığında⁴ kendisiyle ilgili bilgilerin çoğunun Bulgaristan sitelerinde bulunuyor olması, özellikle bazı Bulgar bilim insanları ve arkadaşlarının hizmetlerinden daha sık söz ediyor olması üzücüdür.⁵ Salih Baklacı komünist diktatörlüğüne karşı çıkan muhalif Bulgar aydınları tarafından iyi bilinmekte ve desteklenmektedir. Kendisi önceki dönemlerde olduğu gibi 1984-1985 zorunlu isim değiştirme kampanyasına

² İstanbul Üniversitesi'nden aldığımız sözlü bilgilere göre merkezle ilgili bir arşiv bulunmamaktadır.

³ Ayrıca son yıllarında yanında olan Dr. Esmâ Gündoğdu ve *Bulgaristan Türkü'nün Atasözleri* eserinin sunuşunu yazan Prof. Dr. Mertol Tulum ile yapmış olduğumuz telefon görüşmelerinde ulaşılan bilgilerden de yararlanmışır.

⁴ Örneğin *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde Salih Mehmet Baklaci (Baklacı) adıyla yer alan bilgilerde sadece hikâyeci ve gazeteci olarak tanıtılmış ve hakkında verilen kısa bilgide Türkiye'de yaptığı bilimsel çalışmalarıyla ilgili hiçbir şey bulunmamaktadır. Bkz. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/salih-mehmet-baklaci-baklaci>, erişim tarihi (21.12.2021). Biyografya internet sitesinde yer alan bilgiler daha geniştir fakat burada da ülkemizde yapmış olduğu araştırmaları ve 2002'de çıkan en önemli çalışması yer almamaktadır. Bkz. <https://www.biyografya.com/biyografi/12428>, erişim tarihi (21.12.2021).

⁵ Bunun yanı sıra ölümüyle ilgili yazının yer aldığı *Bizim Anayurt* gazetesinin 4 Mart 2002 sayısının internette bulunmazken Bulgaristan'daki ölüm ilanının yer aldığı 22 Şubat 2002 tarihli *Культура* (Kultura) gazetesinde bulunan ölüm ilanının hala güncel olması da ilginç bir ayrıntıdır.

karşı çıkabilme cesaretini göstermiş ve milliyetçilikle suçlanarak yargılanmıştır. 1989 yılında da Türklerin haklarını korumak adına Bulgar asıllı muhaliflerle birlikte mücadele etmiş ve bunun sonucunda sınır dışı edilmekle cezalandırılmıştır. Ömür boyu hizmet ettiği Bulgaristan'da emekliliğini kazanmış olan Salih Baklacı, 3 Haziran 1989'da⁶ Türkiye'nin devlet kurumlarında çalışması mümkün olmadığı bir yaşta (65) eşiyle birlikte ve yalnızca bir bavulla gece yarısı sınır dışı edilmiştir. Yaşının ilerlemiş olması, ciddi maddi sıkıntılarla karşılaşmasına neden olmuştur. Buna rağmen Türkiye'de yaşadığı dönemde enerjisini hiç kaybetmemiş, büyük bir özveriyle çalışmış, Bulgar Bilimler Akademisinin yayınevinde basılmak üzereyken istihbarat tarafından yok edilen en önemli eserini yeniden yazmış ve ülkemizdeki kaynaklardan da yararlanarak istediği düzeye getirebilmiştir.

1. Salih Baklacı'nın Mücadele İçinde Geçen Çileli Hayatı

Salih Baklacı (Salih Baklaciyev) 1924 yılında Kuzeydoğu Bulgaristan'da bulunan Şumnu'ya bağlı Kulfallar⁷ köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Mehmet Bey Bulgaristan'ın en önemli kültür merkezlerinden biri olan Şumnu'daki Medrese'tün-Nüvvab'ın yüksek kısmını tamamladıktan sonra emekli olana kadar müftü kâtipliği görevinde bulunmuştur. Salih Baklacı Şumnu'da ilk ve orta öğrenimini, ardından Nüvvab Medresesini 1944-1945 eğitim-öğretim yılında tamamlamıştır. Bir yıl Şumnu'da çalışmış ve Sosyal Demokrat Parti'nin Gençlik Kollarına üye olmuştur. Eğitimine devam etmek için gittiği Sofya'da da üyeliğini devam ettirmiş, Sosyal Demokrat Parti'nin Komünist Partisi'yle birleşmesinden sonra babasının uyarılarına rağmen⁸ bu partiye üye olmuştur.⁹ İlk başta Sofya'daki İktisat Fakültesi Köy Ekonomisi bölümünde okumuştur. Daha sonra Sofya Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi Türkoloji bölümünde eğitim görmüş ve 1964'te mezun olmuştur (Baklacı 2002: 355; Cambazov 2012: 356-357).

⁶ ЦДА, Ф 117, оп.50, а.е. 358, л. 11.

⁷ 10 yıl kadar sonra köyün Türkçe adı Razvigorovo olarak değiştirilmiştir.

⁸ Bu itirafını yıllar sonra 1992 tarihli, Türklerin adları zorla değiştirildiği dönemini anlatan yazısında yapmıştır (Baklacı 1993: 6).

⁹ Bundan dolayı babası 20 yıl kendisiyle küs kalmıştır. ЦДА, Ф 117, оп.50, а.е. 358, л. 24. Salih Baklaciyev, Bulgaristan'daki zorunlu asimilasyon sürecine işlenen suçları araştırmak üzere kurulan Zorunlu Asimilasyon Komisyonu önünde 1993 yılında ifade vermiştir. Hayatı ve yaşadıkları ile ilgili anlattıkları kayıt altına alınmış. Belgenin Bulgarca adı: Запис на свидетелски показания пред Комисията по възродителния процес (касета No 1, страна "А" и "Б"). Arşivde muhafaza edilen bu ifadesi sayesinde farklı kaynaklarda yanlış verilen gerçek tarihlere ve doğru bilgilere ulaşılmıştır.

Salih Baklacı, Sofya'ya yerleşerek çeşitli yerlerde çalışmıştır. 1946-1949 yılları arasında Sofya Radyosu Türkçe masasında mütercim-spiker olarak görev yapmış, askerliği döneminde Bulgarca yayımlanan *Trudovo Delo* gazetesinde Türkçe çıkan *Trudovak Davası* adlı ek sayfasının editörlüğünü (1952-1954) üstlenmiştir. Ardından 1959'a kadar sürecek Türklere yönelik çıkan ve kurucusu olduğu (Bahtiyar 204: 212) *Yeni Hayat* dergisinin baş editörlüğü görevine getirilmiştir. Aynı zamanda Türklerin eğitim gördüğü Yüksek Tiyatro Okulunda Türkçe ders vermiştir. 1956'den sonra iktidara gelen Todor Jivkov'un Türk dili ve Türkçe eğitim alanında başlattığı ve birçok Türk aydınının zarar gördüğü baskıcı politikası çerçevesinde Narodna Prosveta Devlet Yayınevi Türkçe Kitaplar Bölümünde müdürlük (1959-1961) yaptıktan sonra (Bahtiyar 204: 212; Cambazov 2012: 358) 1961-1965 yılları arasında işsiz bırakılmıştır. Bu dönemde aç kalmamak için Vatan Cephesinin yürüttüğü ateist program çerçevesinde din tarihi ve ekonomi alanında topluma yönelik açık dersler vermek zorunda kalmıştır (Baklacı, 2002: 355; Bahtiyar, 2004: 212).

Baskıların kısa bir süre için hafiflediği 1965 yılında ekonomi bölümüne editör olarak atandığı *Yeni Işık* gazetesinde 1970 yılına kadar kalabilmiştir. 1958'den sonra Bulgaristan'da yavaş yavaş Türk diline yönelik çirkin bir müdahale başlamış ve özellikle 1960-1964 yıllarında Bulgarca sözcükler kullanılmak suretiyle standart Türkiye Türkçesinden ayrı, suni bir yazı dili oluşturma politikası yürütülmüştür. Türkçe eğitime, Türkçe süreli basına, Bulgaristan Türk edebiyatına yönelik siyasi baskıların yaşandığı 1970'te birçok aydınla birlikte (Tata, 1993: 29; Cambazov, 2011: 342) Salih Baklacı da herhangi bir sebep gösterilmeden işinden uzaklaştırılmıştır.¹⁰ İkinci işsizlik dönemi birincisinden çok daha ağır şartlarda geçmiştir. Salih Baklacı geçimini sağlayabilmek için (1970-1971) inşaatlarda çalışmıştır. Bilimsel çalışmalarına ara vermeyen Salih Baklacı, 1972'den¹¹; tutuklandığı Ocak 1985 yılına kadar etnograf ve halk bilimcisi olarak Bulgar Bilimler Akademisi Balkanoloji Enstitüsü'nde görev yapmıştır (Baklacı 2002: 355;

¹⁰ Todor Jivkov hükümeti, Türkçe basılan süreli yayınların Bulgarca çıkmasını onaylamayan ve Bulgarca yazmayı reddeden Türk gazeteci ve yazarları işten çıkartmıştır. Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbürosunun 25 Şubat 1969'da yapılan toplantıda alınan kararda, parti-devletin asimilasyon amaçları çok açık bir şekilde ifade edilmektedir. Belgede Bulgar Komünist Partisinin Türkçe yayın organı *Yeni Işık* gazetesinin adı da geçmektedir. Bkz. ЦДА ф.1Б, оп. 35, а.е. 558, с. 21-22, 24.

¹¹ ЦДА, Ф 117, оп.50, а.е. 358, л. 3.

Bahtiyar 2004: 212; Cambazov 2012: 358; Държавна сигурност 2013: 843;).¹²

Salih Baklacı'nın emeklilik öncesi ve sonrası dönemi çok büyük zorluklarla geçmektedir. On yıllarca üzerinde çalıştığı *Bulgar-Türk Atasözü Paralelleri* adlı karşılaştırmalı atasözü eserinin basılma kararı, Bulgar Bilimler Akademisi Balkanoloji Enstitüsü Bilim Kurulunda alınmış ve 1979 yılı sonunda matbaaya verilmiştir. Türkçe ve Bulgarca atasözü içeren 700 sayfalık çalışma, 1980'in başında Bulgar istihbarat görevlileri tarafından matbaadan alınmıştır.¹³ Dönemin İçişleri Bakanı Dimitir Stoyanov'un söz konusu bilimsel kitapla ilgili Politbüro üyesi ve Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesi sekreteri Aleksandır Lilov'a gönderdiği bilgilendirme raporuna göre Bulgar İstihbaratı, konuyla ilgilenmiş, kitabın ve makalesinin basılmaması için önlemler almıştır (Държавна сигурност 2013: 841-843). İstihbaratın araştırmacının bilimsel çalışmalarına yönelik aldığı önlemler bununla sınırlı değildir. Zorunlu asimilasyon arifesinde, 1983'te, aralarında Salih Baklacı'nın da bulunduğu 4 Türk bilim insanına karşı bir baskın düzenlenmiştir. 11 Ağustos'ta evlerinde gerçekleşen arama sırasında Türkiye'de yayımlanan dergi, çalışma fişleri, ses kayıtları, Türkçe ve Osmanlıca kitaplar alınmıştır. Arama tutanağında Salih Baklacı'nın evinde "milliyetçi ve dini" olarak adlandırılan Türk halk bilimi, Türk sanatı, kültürü ve İslam dini ile ilgili çok sayıda kitabın bulunduğu belirtilmiştir (Държавна сигурност 2013: 959).¹⁴

1984 yılında Güneydoğu Bulgaristan'da yaşayan Türklerin adları yavaş yavaş değiştirilmeye başlanır. Aralık ayında ise bölgede olağanüstü hâl ilan edilerek yerleşim yerleri abluka altına alınır ve tüm Türklerin adları değiştirilir. Ocak ayında ise zorunlu Bulgarlaştırma kampanyası kuzey bölgesine doğru yayılır. Diğer Türkler gibi Salih Baklacı da bu durumdan büyük endişe duyar ve tepkisini dile getirir. Kuzeydoğu Bulgaristan'da bulunan İslimye'ye bağlı Yablanovo (Alvanlar) köyünden İbrahim Mürşidov, isim değiştirmenin gönüllü olduğuna dair açıklamalar yapan yetkililere bir protesto mektubu yazmayı karar verdikten sonra 16 Ocak 1985'te Sofya'ya giderek Salih Baklacı'dan yardım talebinde bulunur. Ondan önce Hayriye Yenisoy'un ve Filibeli Doktor Mustafa Paşov'un da

¹² Tarihler konusunda kaynaklarda farklılık söz konusudur. Biz *Bulgaristan Türkü'nün Atasözleri* eserinde bulunan yazarın özgeçmişinde verilen tarihleri daha doğru kabul etmiş olsak da diğer kaynaklara da yer vermekteyiz.

¹³ ЦДА, Ф 117, оп.50, а.е. 358, л. 4-5.

¹⁴ ЦДА, Ф 117, оп.50, а.е. 358, л. 5-6.

yazıp gönderdiği şikâyet mektuplarından haberdardır fakat daha sert bir dille eleştirilmesi gerektiğini düşünür. Bu nedenle Salih Baklacı, kendisini ziyaret eden İbrahim Mürşidov ve eşi adına Bulgaristan Başsavcısı'na ve ayrıca bilgi için Devlet Başkanı Todor Jivkov'a, Meclis Başkanı Stanko Todorov'a ve Bakanlar Kurulu Başkanı Grişa Filipov'a hitaben uzun bir protesto mektubu yazar. Zorunlu asimilasyonu sert dille eleştiren Salih Baklacı, Türklerin adlarının zorla değiştirilmesinin Bulgaristan Anayasası'na aykırı olduğunu hatırlatarak Türklere yönelik soykırım işlendiğini belirtir (Baklacı 1993: 6). Ancak içerik öylesine beğenilir ki, bölge Türklerinden 2 000 kişi metni kopya ederek kendi adına başsavcılığa ve söz konusu makamlara gönderir¹⁵ (Baklacı, 2002: 355; Bahtiyar, 2004: 212; Cambazov 2012: 357). Alvanlar halkı, mektubun içeriğinden de cesaret alarak asimilasyona karşı büyük direniş sergiler. Protestolar bastırıldıktan sonra İbrahim Mürşidov 22 Ocak, metnin yazarı Salih Baklacı da 29 Ocak'ta tutuklanır. Yürütülen soruşturmadan sonra 27 Mayıs 1985'te yapılan duruşmada ikisi de iki buçuk yıla mahkûm edilir.¹⁶ Zorunlu asimilasyona karşı çıktığı, adını değiştirmek istemediği için¹⁷ mahkeme karşısına çıkartılan Salih Baklacı, 1948'den itibaren üye olduğu (Държавна сигурност 2013: 843) Komünist Partisinden ihraç edilir. Hapisten sonra bir yıl Sofya'da yaşamasına yasaklanır ve doğduğu köye sürülür.¹⁸ Mahkemede kendisi lehine şahitlik yapan Bulgar Bilimler Akademisi'nden iki Bulgar iş arkadaşı vardır. Onların ifadeleri daha yüksek ceza verilmesini önler.¹⁹ Salih Baklacı, hapiste yaklaşık iki yıl kaldıktan sonra yine bilimsel çalışmalarına ve uzmanlığına önem veren Bulgar iş arkadaşlarının yardımıyla Balkanoloji Enstitüsü'ndeki işine dönme imkanına kavuşur ve oradan emekli olur.

Salih Baklacı, hapisten çıktıktan sonra da Bulgaristan hükümetinin zorunlu asimilasyonunu eleştirmeye devam eder ve 1988'de kurulmaya

¹⁵ ЦДА, Ф 117, оп.50, а.е. 358, л. 7.

¹⁶ Bu bilgiler, Doç. Dr. Mihail İvanov'un özel arşivinden temin edilen Sofya Mahkemesinin 27 Mayıs 1985 tarihli 7 Nolu mahkeme kararından alınmıştır. Kararda iki Türk, Bulgaristan hükümetini engellemek, ülkedeki toplumsal sistemine karşı asılsız dedikodu yaymak ile suçlanmaktadır. Belgeleri bizimle paylaştığı için Doç. Dr. Mihail İvanov'a müteşekkirimiz.

¹⁷ http://www.omda.bg/public/arhiv/dokumenti_politicheski/antonina.htm, erişim tarihi (18.02.2022)

¹⁸ <https://www.marginalia.bg/aktsent/v-ogledaloto-za-obratno-vizhdane/>, erişim tarihi (15.02.2022).

¹⁹ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için duruşmaya katılan Osmanlı tarihçisi Dr. Antonina Jelyazkova'nın şu yazısına bkz. <https://www.marginalia.bg/aktsent/v-ogledaloto-za-obratno-vizhdane/>, erişim tarihi (15.02.2022); https://newspaper.kultura.bg/media/my_html/2215/membs.htm, (15.02.2022).

başlayan sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini takip eder. Demokrasi adına mücadele edebilmek için Kasım 1988'de kurulan *Bulgaristan'da Açıklık Politikasını ve Değişimi Destekleme Kulübü*'ne 12 Aralık'ta üye olur (Baklacı 2002: 355)²⁰. Bu nedenle Salih Baklacı, Bulgaristan'dan sınır dışı edilen mücadeleciler Türkleri arasındadır. 3 Haziran 1989'da²¹ eline pasaport verilerek 24 saat içinde Bulgaristan'ı terk etmesi istenir. Sofya'dan eşiyile birlikte²² bir bavulla trene binen ve gözyaşlarına hâkim olamayan 65 yaşındaki araştırmacı ve Türk atasözlerini araştıran halk bilimcisi, polis konvoyu eşliğinde²³ Edirne'den Türkiye'ye giriş yapar. Sofya Garı'nda Salih Baklacı'yı uğurlayanlar arasında bulunan Osmanlı tarihçisi Dr. Antonina Jelyazkova, Bulgar Bilimler Akademisi'nde çalışan iş arkadaşlarına olduğu gibi *Bulgaristan'da Açıklık Politikasını ve Değişimi Destekleme Kulübü* üyelerine de seslendiği bir *Açık Mektup* kaleme alarak dağıtır ve duyurur. Jelyazkova, Binlerce Türk'ün sınır dışı edildiği dönemde, 22 Haziran 1989 tarihinde Batı radyolarında okunan ve büyük yankı uyandıran *Açık Mektubu*'nda²⁴ Türklerin isimleri değiştirildiği süreçte işlenen kanunsuzluklardan söz ederek zorunlu asimilasyona ve sınır dışı uygulamalarına karşı çıkar. Ayrıca kendi adına Türklerden özür diler. Bu uygulamalara açık bir biçimde karşı çıkma cesaretini bulamadığını itiraf ederek dolaylı olarak Bulgar asıllı tüm vatandaşlarını korkaklıkla suçlar.²⁵

Birkaç ay sonra Salih Baklacı, 1989 yılında²⁶ Türker Acaroğlu'nun tavsiyesi üzerine İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Edirne'deki Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Merkezinde sözleşmeli araştırmacı olarak çalışmaya başlar (Baklacı 2002: 355; Cambazov 2012: 357). Burada çalışırken halkbilimi alanında Bulgaristan'da ve Türkiye'de uluslararası sempozyumlar düzenler ya da bildiriyle katılır. Merkez, birkaç yıl sonra Edirne'den İstanbul Üniversitesinin kampüsüne taşınınca Salih Baklacı işsiz kalır. Jivkov Hükûmeti iktidardan uzaklaştırıldıktan (10 Kasım 1989) ve 1990'da yapılan demokratik seçimden sonra Salih Baklacı için, Edirne ve Sofya arasında gidip geldiği ve çalışmalarını özgür bir ortamda her iki ülkede devam edebildiği, yaşamının en verimli dönemi başlar. Bulgaristan'da yok edilen

²⁰ ЦДА, Ф 117, оп.50, а.е. 358, л. 8.

²¹ ЦДА, Ф 117, оп.50, а.е. 358, л. 11.

²² ЦДА, Ф 117, оп.50, а.е. 358, л. 20.

²³ A.g. site.

²⁴ http://www.omda.bg/public/arhiv/dokumenti_politicheski/antonina.htm, erişim tarihi (18.02.2022).

²⁵ A.g. mektup.

²⁶ ЦДА, Ф 117, оп.50, а.е. 358, л. 11.

hayatının eserini yeniden kaleme almak için var gücüyle çalışır. Elli yıl üzerinde çalıştığı *Bulgaristan Türkü'nün Atasözleri* eserini yayımlatmak için çeşitli girişimlerde bulunur fakat olumlu bir sonuca ulaşamaz (Tulum 2002: 5).

Eserini devlet kurumlarında yayımlatma çabaları devam ettiği sıralarda ağır bir hastalık Salih Baklacı'nın hayatını altüst eder. Sağlık güvencesi olmadığından ameliyat edilebilmesi için doktor arkadaşları ve yakınları seferber olur. Yakınları önerilen ağır beyin ameliyatını karşılayacak maddi imkânları araştırırken kendisi sağlığıyla değil *Bulgaristan Türkü'nün Atasözleri* eserinin yayınlanmasıyla meşguldür. Yardımsever arkadaşlarının katkılarıyla Edirne'de beyin ameliyatı yapılır.²⁷ Salih Baklacı eserini düşünmeyi devam eder:

“Geçirdiği çok ağır bir beyin ameliyatının nekahat devresinde bile eserinin baskısını şahsi imkânlarıyla gerçekleştirme düşüncesini içinde canlı tutan, yeni faaliyet haberlerini heyecanla bana duyuran bu gayretli insana duyduğum derin saygıyı ifade ediyorum, Bulgaristan'da Türk kimliği ve kültürünü tanıtmaya yolunda sürekli düşünce üreten beyninin, her dem heyecanla çırpınan kalbinin nice yıllar sağlıklı kalmasını diliyorum” (Tulum 2002: 5).

Ne yazık ki Salih Baklacı, ameliyattan sonra altı ay kadar yaşayabilir. İstanbul'da Bileşim Matbaacılık'a teslim ettiği *Bulgaristan Türkü'nün Atasözleri* eserinin basılmış halini görmeden²⁸ 14 Şubat 2002 tarihinde²⁹ hayata gözlerini yumar. Vasiyeti üzerine Salih Baklacı'nın naaşı Bulgaristan'a götürülür ve anne ve babasının, yakınlarının yatığı, doğduğu köyün mezarlığına toprağa verilir. Ölümünü duyan iş arkadaşı ve destekçisi Antonina Jelyazkova 22 Şubat'ta araştırmacı ve halk bilimcisi Salih Baklacı'nın ölümünü *Kultura* (Култура) Gazetesinde duyurur.³⁰ *Bulgaristan Türkü'nün Atasözleri* değerli çalışması, Bulgaristan'daki gibi yok edilmemiş olsa da, dağıtımı yapılamayacak bir yerden basılarak bilim dünyasından, Türkiye'deki kütüphanelerden uzak kalmakla adeta cezalandırılır.

²⁷ Kaynak kişi Esmâ Gündoğdu. Görüşme 06.03.2022 tarihinde yapılmıştır.

²⁸ Eser Mayıs 2002'de yayımlanmıştır.

²⁹ Ölüm tarihiyle ilgili bkz. <https://www.biyografya.com/biyografi/12428>, erişim tarihi (28.12.2021); https://newspaper.kultura.bg/media/my_html/2215/membsb.htm, erişim tarihi (28.12.2021).

³⁰ Bkz. *Култура*, бр. 7, 22 февруари 2002 г.

https://newspaper.kultura.bg/media/my_html/2215/membsb.htm, erişim tarihi (28.12.2021).

2. Salih Baklacı'nın Bulgaristan'da Ortaya Koyduğu Edebî ve Bilimsel Çalışmaları

Bir müftünün oğlu olan Salih Baklacı, Şumnu'da, aydın sayılabilecek ortamda yetişir ve tamamladığı ilk ve ortaokuldan sonra babasının da eğitim gördüğü Nüvvab'ın lise kısmından İkinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında, Sovyet Birliği'nin askeri gücüyle Bulgaristan'da gerçekleşen siyasi darbenin yaşandığı en zor ve karmaşık zaman dilimine denk gelen 1944-1945 eğitim-öğretim yılında mezun olur. Bir yıl Şumnu'da çanta atölyesinde çalıştıktan sonra eğitimini devam ettirmek için gittiği Sofya'da okurken gazeteciliğe ilk adımlarını 1946'da Sofya Radyosu'nda Türkçe mütercim-spiker olarak atar ve işten çıkartıldığı bazı aralar dışında 1970'e kadar görevini sürdürür. Bu tarihten sonra farklı gazetelere yazı yazmayı devam eder. Bunun yanı sıra öykü ve şiir alanında ilk adımlarını atar (Cambazov 2012: 358).

Salih Baklacı'nın ilk edebi eseri 1954'te *Affet Beni* başlıklı öykü kitabıdır. Henüz çocukken büyüklerinden duyduğu atasözleri ve fıkralarından etkilendiği için gazeteci olarak gezdiği Türk bölgelerinde anonim halk edebiyatı derlemeleri de yapmayı ihmal etmez. Bu alan çalışmaları sırasında derlediği fıkralardan oluşan ilk derlemesini *Ali ve Veli* adı altında 1955'te basılır. Gazeteciliği ve yayınevi müdürlüğü (1958-1961) yıllarında yoğun olarak edebiyat alanında çalıştığı görülür. 1961'de *Dünyayı Taşıyan Adam* adıyla çıkan ve o döneme kadar çeşitli süreli yayınlarda basılan tek şiir kitabıdır. Aynı yıl çıkan *Çay Boyunda* ise yazarın ikinci öykü eseridir (Yenisoy 1997: 231; Baklacı 2002: 355; Cambazov 2012: 358; Bahtiyar 2004: 213). Salih Baklacı'nın işsiz olduğu birinci dönemi verimli geçmektedir. Bu yıllarda üzerinde çalıştığı *Arda Dile Gelse* uzun öyküsü, *Nasrettin Hoca* adlı ikinci fıkra derlemesi ve *Bulgarca-Türkçe Sözlük* 1964'te yayımlanır. İki yıl sonra da halktan derlediği fıkralar *Yanılmayan Var mı* adıyla basılır. (Cambazov, 2012: 358; Bahtiyar 2004: 213). Salih Baklacı'nın edebi çalışmalarına kısa bir değerlendirme yapacak olursak, şiir alanında büyük başarı gösterdiği söylenemez. Bunu kendisi de fark etmiş olmalı ki, gençliğinin ürünü olan bu duygusal ve coşkulu edebi türe geri dönmez. Bulgaristan'da ve Türkiye'de yayımlanan Bulgaristan Türklerinin şiir antolojilerinde Salih Baklacı'nın eserlerine yer verilmediği görülür.³¹ Öykü alanında daha büyük başarı gösterdiğini belirtmeliyiz. Bu nedenle

³¹ Burada o dönemde Bulgaristan'da basılmış olanların adını vermekle yetinmekteyiz: Bayramov S. (1965), *1964'ün Bıraktığı Şiirler*. Sofiya: Narodna prosveta; Bayramov S. (1966), *1965'in Bıraktığı Şiirler*. Sofiya: Narodna prosveta; Tahirov, Ş., Çavuşev, İ., Beyrulov, İ. (1967), *1966'nın Bıraktığı Şiirler*. Sofiya: Narodna prosveta. Türkiye'de yıllar sonra çıkan şiir antolojilerinde de Salih Baklacı'nın şiirlerine yer verilmez.

ülkemizde yayımlanan ve Bulgaristan Türk edebiyatının nesir türünü içeren antolojilerde eserlerine yer verilir (Hafız 1987: 266-277; Yenisoy 1997: 230-236).

Önemli olan şu ki Salih Baklacı, söz konusu edebi çalışmaları sırasında da ilgi duyduğu, derlemeler yayımladığı halk bilimi ve etnografya alanındaki çalışmalarının önemini anlar ve Bulgaristan Türklerinin anonim özlü söz mirasını derlemek ve yaymak konusu üzerinde yoğunlaşır. Özellikle Bulgar Bilimler Akademisi Balkanoloji Enstitüsünde çalışmaya başladığı 1972'den³² hayatının sonuna kadar Türk ve Bulgar atasözleri ve savları arasındaki benzerlik ve farkları konusunda en büyük uzmanı olmayı başarır. Salih Baklacı'nın Bulgaristan coğrafyasında derlenmiş Türk anonim söz sanatı alanındaki çalışmaları, ses bilgisi, yapı bilgisi, sözcük bilgisi, söz dizimi ve diyalektoloji alanlarını da kapsar. Bu nedenle Türk dil bilgisini ve Türk dil tarihini yakından ilgilendirir.

Gazeteciliğinin ilk yıllarında ulaştığı ve derlemeye başladığı kaynaklardan yararlanarak Bulgar ve Türk atasözleri üzerinde geniş çaplı karşılaştırmalı bir eser üzerinde yıllarca çalışır. Sadece Türk atasözlerini değil Bulgar atasözlerini de ele alarak dikkat çekmeyeceğini düşünür. Oysa çalışmaları Bulgar İstihbaratı tarafından yakından izlenir. Salih Baklacı'ya göre 700 sayfalık, 10 bin Bulgar ve 10 bin Türk atasözünün yer aldığı *Bulgar-Türk Atasözü Paralelleri* adlı büyük çalışması Bulgar Bilimler Akademisi Yayın Kurulu'nda görüşülür, kabul edilir ve Kasım 1979'da matbaaya verir. Mart 1980 yılında ise yıllarca üzerinde emek verdiği eseri, Bulgar İstihbaratı görevlileri tarafından matbaadan kontrol için alınır.³³ Dönemin İç İşleri Bakanı Dimitir Stoyanov'un Bulgar Komünist Partisi Politbüro ve Merkez Komitesi Üyesi Aleksandır Lilov'a konuyla ilgili 16. 04. 1982 tarihinde gönderdiği, "çok gizli" ibaresinin bulunduğu bilgilendirme raporundan, Salih Baklacı'nın *Bulgar-Türk Atasözü Paralelleri* başlıklı bilimsel çalışmasının, Bulgar Bilimler Akademisi Yayın Kurulu'nda 1981 yılında görüşüldüğü³⁴ ve başarılı bulunup basılmasına karar verildiği belirtilir. Raporda eserin içeriği "milliyetçi ve Bulgar karşıtı" olduğu, Bulgar atasözlerinin %70'i Türk atasözlerinden alındığı, araştırmacının amacı Bulgar ulusunun kendine ait atasözlerine sahip olmadığını bilimsel yöntemlerle kanıtlamak olduğu iddia edilir. Ayrıca Salih

³² ЦДА, Ф 117, оп.50, а.е. 358, л. 3.

³³ ЦДА, Ф 117, оп.50, а.е. 358, л. 4-5.

³⁴ Bu raporda yer alan bazı tarihler Salih Baklacı'nın verdiği tarihlerle uyuşmamaktadır. Bu nedenle çalışmamızda Salih Baklacı'nın verdiği tarihler kabul edilmektedir.

Baklacı'nın Bulgaristan'da yaşayan Gagavuz ve Türklerin kökeni hakkında bilgi topladığı, Bulgaristan Gagavuz ve Türklerinin Türkiye Türklerinden farkı olmadığını ifade ettiği belirtilir. Devamında, Türk milliyetçisi olduğu, Bulgaristan'daki sosyalist düzenini eleştirdiği, ülkede yaşayan Türk ve Pomakların Bulgarlaştırılmasına karşı çıktığı için *Bulgar-Türk Atasözü Paralelleri*'nin yayımlanmaması, hatta uygun bir şekilde Balkanoloji Enstitüsü'nden uzaklaştırılması gerektiği görüşüne yer verilir (Държавна сигурност 2013: 841-843).³⁵

Bulgar istihbaratının amacı eserin yayımlanmasını engellemek değildir sadece. Türk kültürünü ve anonim söz sanatının bir dalı olan atasözü ve etnografya uzmanı Salih Baklacı'nın *Bulgar-Türk Atasözü Paralelleri* adlı çalışmasını tamamıyla ortadan kaldırmak için dönemin Bilimler Akademisi Başkanı Angel Balevski'ye başvurulur. Alınan sözlü izinle istihbarat görevlileri akademinin matbaasına gider ve çalışmanın editörlüğünü yapan Nikola Puşkanov'dan alınarak ele konular ve yok edilir (Baklacı 2002: 355; Cambazov, 2012: 358-359). Salih Baklacı'nın Balkanoloji Enstitüsü çalışma döneminde söz konusu eseri dışında sözlü halk sanatı ürünü olan Bulgar ve Türk atasözleri ile ilgili çok sayıda sempozyuma katılır ve makaleler yazar (Baklacı 2002: 355-356). Ancak Bursa'da düzenlenen kongreye katılmasına izin verilmez.³⁶

Bulgar istihbaratı Salih Baklacı'nın yıllarca üzerinde çalıştığı eserini yeniden ortaya koymaması için devam ettiği bilimsel çalışmalarını engelleyecek başka önlemler de alır. 11 Ağustos 1983 tarihinde aralarında kendisinin de bulunduğu Bilimler Akademisinde görev yapan toplam 4 Türk'ün³⁷ evinde arama yapılır ve 2 000 kadar (Държавна сигурност, 2013: 960) Türkçe kitaba el konular. Arama raporunda Salih Baklacı'nın evinden alınmış sıradan Türkçe kitaplar, karşılaştırmalı bilimsel çalışmasında kullanıldığından "milliyetçi" içerikli değerlendirilir ve bu nedenle alındığı

³⁵ Bu arşiv belgesi çok büyük önem taşımaktadır. Çünkü aynı dönemde Sofya Üniversitesi Türkoloji bölümünde çalışan Hayriye Memova (Yenisoy)'un tematik sözlüğüne karşı da savaş açılmış ve basıldığı halde dağıtımı engellenmiştir. Fakat bu sözlükle ilgili istihbaratın rolü konusunda resmî belge bulunmamaktadır. Baklacı'nın eseri konusundaki arşiv belgesi, Bulgaristan'da Türk dili ve Türk sözlü sanatıyla ilgili bilimsel çalışmalarına yönelik imha etme politikası yürütüldüğü kanıtlamaktadır. (Myратова, Зафер 2020: 9-56).

³⁶ ЦДА, Ф 117, оп.50, а.е. 358, л. 4-5.

³⁷ Sofya Üniversitesi Doğu Bilimleri Fakültesi Türkoloji Bölümü eski hocaları İbrahim Tosunov Tatarlı, Hayriye Mehmedova Süleymanova (Yenisoy) ve Riza Mustafov Mollov.

gerekçesi öne sürülür.³⁸ Fakat istihbarat görevlileri sadece Türkçe kitaplara el koymakla yetinmez. Çalışmaları için kullandığı el yazmaları, henüz yayımlanmamış bilimsel yazıları ve dil çalışmaları için Türklerle yaptığı röportajlardan elde ettiği 60 kasetten müteşekkil ses kayıtları da alınıp götürülür.³⁹ Salih Baklacı'nın Bulgar Bilimler Akademisi Yayın Kurulu tarafından yayımlanma kararı alınan değerli çalışmasının bilimsel amacı çarpıtılarak konuyla ilgili şunlar iddia edilir: Raporda “En büyük sayıda milliyetçi ve din içerikli kitap [Salih Baklaciyev'in]⁴⁰ evinde bulunmuştur. Örneğin *Bulgar-Türk Atasözü (paraleller)* adlı çalışmasını yazmak için kullandığı Türk folkloru, sanatı, dini ve kültürü ile ilgili kitaplar vardı. Bu kitaplarda bizim halkımızın kendine özgü halk edebiyatına sahip olmadığı, bu alanda sahip olduğu her şeyin Türklerden alındığı “kanıtlanmaktadır” (Държавна сигурност, 2013: 959-960) denir.

11 Ağustos'ta Varna'da tatilde bulunduğu için Sofya'ya uçakla götürülen Salih Baklacı'yı havalimanında arabayla karşılayan, Hayriye Yenisoy'un tematik sözlüğünün yok edilme projesini hazırlayan ve yasadışı operasyonda öncü rol oynayan Türkoloji mezunu istihbarat görevlisi Çapkinov (Муратова ve Зафер 2020: 35-36) kendisine “Bulgar atasözlerinin kökeni Türk atasözleri olduğunu kanıtlamak istiyorsun.” dedikten sonra Salih Baklacı'nın verdiği cevap iddiaların ne kadar anlamsız olduğu açısından önemlidir: “Hiçbir yerde, dedim, hiçbir yerde böyle bir şey yazmadım fakat her halk, maddi ve manevi kültürle birlikte başka halktan bir şeyler almaktadır. Bulgar halkı, kendi insanı için mükemmel atasözü ortaya koymuştur”.⁴¹ Söz konusu 4 Türk'e karşı yapılan baskıların ve Türkçe yayımlanmış her şeyi yok etmeye yönelik operasyonların 1984-1985 yıllarındaki zorunlu asimilasyonu hazırlayan devlet terörünün küçük bir parçası olduğunu belirtmek lazım.

³⁸ Aynı gerekçe Hayriye Yenisoy'un evinde bulunmuş kitaplar için de ileri sürülmektedir. Bir sözlüğün ileri sürülen amaçlarla yazılmış olduğunu iddiası kasıtlı ve gerçek dışıdır: “Bu kitapların bir bölümü, Bulgaristan Türklerinin Anadolu kökenli olduğunu kanıtlamak amacıyla [Hayriye Memova] tarafından ortaya konmuş Bulgarca-Türkçe Tematik Sözlüğü (ki bu sözlüğün yayımlanması durdurulmuştur) ve başka çalışmaları için de kullanılmıştır” (Държавна сигурност 2013: 959). Bu sözlükle ilgili daha ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. (Yenisoy ? : 15-19; Муратова, Зафер 2020: 9-56).

³⁹ ЦДА, Ф 117, оп.50, а. е. 358, л. 6.

⁴⁰ Salih Baklacı'nın fişleme dosyasından alındığı için kanun gereğince arşiv belgesinde adı yazılmamaktadır (Държавна сигурност 2013: 958-960). Yapılan arama ve alınan kitaplar konusunda başka belgeler de mevcuttur. Bazılarında 4 bilim adamının adları yer almaktadır. Bkz. ЦДА ф.1Б, оп. 89, а. е. 197, с. 65-66.

⁴¹ ЦДА, Ф 117, оп.50, а.е. 358, л. 5.

3. Unutulmaya Yüz Tutmuş *Bulgaristan Türkü'nün Atasözleri*

Bu tarihten sonra Salih Baklacı için Bulgaristan'da bilimsel çalışma yapmak imkânsız hale gelir. Zorunlu asimilasyona karşı çıktığı için mahkûm edilir, köyüne sürülür, 3 Haziran 1989'da ise Türkiye'ye sınır dışı edilir. Türkiye'ye geldikten kısa bir süre sonra Jivkov rejimi, 10 Kasım 1989'da iktidardan uzaklaştırılır ve yıl sonunda zorla alınmış Türklerin ve diğer Müslüman azınlıklarının adları iade etme kararı alınır. 1990'da serbest bir seçim yapılarak demokrasiye geçiş dönemi başlar. Salih Baklacı'nın ömür boyu yazmaya çalıştığı eserine yeniden dönme şartları oluşur. Bulgaristan'da gizlice devam ettirdiği Türk atasözleri üzerindeki çalışmaları için gerekli kaynaklara, sözlüklere, konu uzmanlarına rahat bir şekilde ulaşma imkânına Türkiye'de kavuşur. Özellikle de İstanbul Üniversitesine bağlı Edirne'deki Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Merkezinde sözleşmeli olarak çalışmaya başladığında⁴² Balkanoloji Enstitüsünde sahip olduğu çalışma enerjisine kavuşur ve zaman kaybetmeden tükenmez bir azimle çalışmaya başlar. Katıldığı sempozyum ve kongreleri dışında çok büyük saygı duyduğu, insan hakları ve demokrasi adına birlikte mücadele ettiği, Bulgaristan'da Açıklık Politikasını ve Değişimi Destekleme Kulübü kurucusu, başkanı ve demokrasiye geçen Bulgaristan'ın ilk Cumhurbaşkanı Jelü Jelev'in (1990-1997) *Faşizm-Totaliter Devlet* adlı ünlü kitabını Süleyman Hafizoğlu ile birlikte Türkçeye çevirir.⁴³ Salih Baklacı'nın çevirme kararının en önemli nedenlerden biri, kendi eseri gibi yok edilmemiş olsa da *Faşizm-Totaliter Devlet*'in yayınevine doğru kat ettiği çileli ve uzun yolculuğu olması kuvvetle ihtimaldir. 1967'de yazılan ancak 1982'de basılabilen filozof Jelü Jelev'in kitabı, uzun yıllar boyu basılmamış olsa da⁴⁴, daktiloda çoğaltılarak aydınlar arasında gizlice dağıtıldığını ve okunduğunu belirtmek lazım (Jelev 1994: 11-12).

Bu çalışmaları arasında en çok zaman ve en büyük emek "ulusun bir bütün olarak yaşamasında birinci derecede önemi olan dil ile atasözü ve sav"ların dil kültürünün anıtını oluşturduğuna (Baklacı 2002: 6) inandığı kalıplaşmış sözlerle ilgili eserine ayırmaktadır. Sadece anonim söz varlığına

⁴² Zorunlu Asimilasyon Komisyonunun önünde verdiği ifadeye göre Ankara Kültür Bakanlığı ve İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatında çalışma imkânı olduğu halde Bulgaristan'a kolayca gidip gelmesi için Edirne'yi seçmiştir ИЦА, Ф 117, ор.50, а.е. 358, л. 24.

⁴³ Kuşkusuz bu çalışma, Salih Baklacı'nın ilk çeviri deneyimi değildir. Bkz. Acaroğlu, Türker, "Kişisel İlişkilerimiz" (Cambazov, 2012: 360-361).

⁴⁴ Komünist Bulgaristan'da tüm yayınevleri devlete aittir ve rejimin ideolojisine ters düşen kitap ve makalelerin yayımlanma şansı yoktur.

değil Türk dil bilimine ve Türk dil tarihine katkılarda bulunduğu farkında olan Salih Baklacı, çalışmalarını kolaylaştırmak ve düzeltme yapabilmek için 70 yaşında bilgisayar kullanmayı öğrenmektedir. Bulgaristan Cumhurbaşkanı Jelü Jelev'in "Bulgaristan'daki demokratik mücadelesini beraber verdik. Bizim için önemli bir adamsın. Başımızın üstünde yerin var" demiş olmasına (Savaş 2002: 357-358), kızı ve torunu Sofya'da yaşıyor olmasına rağmen Salih Baklacı hayatının çalışmasını tamamlayabilmek için Edirne'de kalmayı tercih etmektedir.

Henüz küçükken at arabasıyla köyden Şumnu'ya yaptıkları bir yolculuk sırasında dayısından ilk olarak duyduğu, ardından yakınlarından ve çevresinden öğrendiği, Balkanoloji Enstitüsü yıllarında 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan bazı Bulgar aydınlarının derlemelerinden okuduğu Türk atasözlerinden derinden etkilenmiş ve bu sözlü sanatın alt türü olan, halkın felsefesini ve hayata bakış açısını içeren kısa fakat özlü kalıplaşmış ifadelerle âşık olmuştur. Salih Baklacı, yaşadığı dönemde yavaş yavaş unutulmuş ve unutturulmaya, yok edilmeye çalışılan Bulgaristan Türklerinin sözlü halk mirasına ait özlü söz varlığına derleme ve yayımlanma yoluyla sahip çıkılması gerektiği bilincine ulaşmıştır. Kırk yıl süren gazeteciliği, dolaştığı bölgelerde alan çalışması yapmasına olanak sağlamıştır. Derlediği malzemenin Türkiye'de basılan "külliyyatlarda kaydedilip edilmediğini" kontrol ederek (Baklacı 2002: 8, 10) sadece günümüz Bulgaristan coğrafyasında yaşayan Türklere ait ciddi sayıda atasözü ve savı olduğunu farkına varmış ve bilimsel yöntemlerle kanıtlamaya çalışmıştır. Araştırmacı, Bulgaristan Türklerinin lehçesinde yaşayan pek çok atasözü ve savın Türkiye'de var olanlarla aynı olduğunu belirttikten sonra şu hususlara dikkat çekmiştir:

"Üzerinde bu kadar ağır bir soy kırımı siyasetinin uygulanmasına karşın, Bulgaristan Türkü'nün kendisine özgü atasözü ve savları vardır. Pek tabii ki, Bulgaristan'da yaşamakta olan kalıplaşmış bir söze Türkiye'nin herhangi bir yöresinde rastlanabilir. Burada önemli olan, o atasözü veya savın bir arşivde, kitapta veya külliyyatta kayıtlı olmasıdır. Kullanılan herhangi bir kalıplaşmış söz bir yerde kaydedilmemiş ise, ancak taşıyıcısının belleğinden silininceye veya onun ölümüne kadar yaşar" (Baklacı 2002: 19).

Türkiye'deki son yıllarına tanıklık eden Mertol Tulum'a göre, kırk yılı aşkın bir süre baskıcı bir rejimin engelleriyle mücadele ederek bilimsel çalışmalarını sürdürebilen Salih Baklacı, eserini tamamlayabilmek için özellikle son 5 yılında durmadan emek vermiş ve eserini basıma hazırlamak için büyük gayret göstermiştir (Tulum 2002: 5). Salih Baklacı, ortaya koyduğu *Bulgaristan Türkü'nün Atasözleri* adlı bilimsel araştırma ve

derlemesinin amacı konusunda şunları belirtmiştir: “Amacım önce Bulgaristan sınırları içinde yaşayan Türk halkının toplumsal yaşamının kültür ürünü ve manevi değerini oluşturan atasözlerini ve savlarını bir araya toplamaktır. Bu halkın manevi kültür zenginliğini toplu bir halde sunarken, onun Türklük dünyasından koparılamayacağını göstermektir. Bununla beraber, bu kalıplaşmış sözlerin kullanılması sağlarken, onları geleceğe emanet etmektir” (Baklacı 2002: 8).

“Sadece Bulgaristan Türkleri arasında yaşayan, bu halkın yaratıcılığının ürünü 1080 kadar atasözü”, 19. yüzyılın ikinci yarısında Petko Raçov Slaveykov’un derlediği, daha önce yayınlanmış 61 ve arşivinde bulunan 50 olmak üzere toplam 111, Bulgar Bilimler Akademisi Etnografya Enstitüsü arşivinde korunan 89 ve *Gayda* (1863-1867) gibi gazete ve bazı derlemelerde kayıtlı (Baklacı, 2002: 8-9), Türk etnograflarının ve halk bilimcilerinin 2002 yılına kadar haberdar olmadığı çok değerli Türk atasözü, Salih Baklacı’nın değerli eserinde yer almaktadır. Araştırmacının amacı sadece bu atasözlerini ve savlarını Türk bilim dünyasına sunmak değil, Türkiye’de kayda geçen bu tür kalıplaşmış sözleriyle kıyaslayarak varyantları üzerinde de dikkat çekmektir. Salih Baklacı, bu konuda şunları belirtir: “Türkiye’de yayımlanmış külliyatlarda kaydedilmiş, Bulgaristan Türkleri arasında yaşayan kalıplaşmış sözlerin varyantı olan, fakat Bulgaristan’da bilinmeyen, sözcük kavis içinde gösterilmiş sözcük (leksik) varyantlar dışında, sözdizimi (sentaks) varyantı 2275 atasözü italik harflerle verilmiştir” (Baklacı 2002: 9).

Salih Baklacı *Bulgaristan Türkü’nün Atasözleri* çalışmasında atasözü ve savların tarihini, özelliklerini ve sınıflandırılmasını Bulgar ve Rus uzmanlarının uyguladığı yöntem ve yaklaşımlarından da yararlanarak ayrıntılı bir biçimde ortaya koyar. Kitabında bu teorik soruna 80 sayfa ayıran Bulgaristan Türklerinin kalıplaşmış söz varlığı uzmanı, tüm sözcük türlerinin olduğu gibi kalıplaşmış ifadelerde yer alan sözcüklerin gramer kategorilerine sahip olduğu, bu nedenle atasözleri ve savların dilbilim ve dil tarihi açısından incelenmeleri gerektiği konusunun altını çizer:

“Atasözü ve sav, fonetik (ses bilgisi), morfoloji (yapı bilgisi), sentaks (söz dizimi) ve leksikoloji (sözlük bilgisi) ile ilgili olup metin bütünlüğüne ve genelleştirme niteliğine sahiptir. Çeşitli yörelerin ağızlarını bünyesinde taşıyan bu kalıplaşmış sözler, toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi sürecinde dilin zenginleşmesinde ve Türkçe’nin yazı dilinin doğmasında söz kaynağını oluşturur; diyalektoloji ve Türk dilinin tarihi üzerinde yapılan araştırmalarda yardımcı olur” (Baklacı 2002: 57).

Salih Baklacı'nın bu öncü ve benzeri olmayan eserinin değerini anlayan, çalışmaları sırasında yardımcı olan, gözden geçiren ve fikirlerini paylaşan (Baklacı 2002: 359) Mertol Tulum yıllarca süren bu araştırmayı değerlendirirken “bir bölgenin bütün malzemesini derlemesi, değerlendirilmesi ve karşılaştırılmalı olarak vermesi bakımından büyük bir değer taşımaktadır ve belki de ileride gerçekleşebilecek bir “Türk Atasözleri” projesinin ilk temel taşı olarak değer kazanacaktı” belirterek, 2002'ye kadar Türkiye'de atasözleri alanında ortaya konulan araştırmalar hakkında şu gerçeği ifade eder:

“Türkiye Türklüğünün atasözü hazinesi bugüne kadar ne bütünüyle derlenebilmiş, ne de karşılaştırmalı metodla incelenmiştir. Değişik bölgelere ait dağınık derlemeler yapılmış ve yapılagelmekteyse de, atasözlerini bölge bölge inceleyen ve belli bir sistematığe göre toplayan ilmî bir eser ne yazık ki yoktur. Türk dünyasının bütün atasözü varlığının derlenmesi, incelenmesi ve karşılaştırılmalı değerlendirilmesi ise şimdilik sadece bir hayaldir. Bu hayalin gerçekleştirilmesinin ilk şartı, şüphesiz toplama ve kataloglamanın bir an önce başlatılmasıdır” (Tulum 2002: 5).

Sonuç

Salih Baklacı'nın Bulgar Bilimler Akademisi Balkanoloji Enstitüsünde ortaya koyduğu *Bulgar-Türk Atasözü Paralelleri* adlı en kapsamlı çalışması komünist Bulgaristan'da takdir kazanmış ve Bilim Kurulu tarafından yayınlanmasına karar verilmiştir. Bir Bulgaristan Türkü olarak doğduğu topraklarda kaybolmaya yüz tutmuş ve yok edilmeye çalışılan kalıplaşmış söz varlığını derleyerek ve araştırarak muhafaza etmeye, Türk atasözü hazinesine katkılarda bulunmaya çalışan araştırmacı Salih Baklacı, Türkiye'ye geldikten sonra bir bilim insanının yapabileceği her şey yapmıştır. Çilelerle dolu bir hayatın ve karşısına büyük engeller sunan bilimsel bir mücadelenin yansıması olan *Bulgaristan Türkü'nün Atasözleri* çalışmasının ülkemizdeki inanılmaz hikâyesi çok hüznü ve üzücüdür. Salih Baklacı, uzun yıllar boyu Türklerin anonim mirasını gelecek nesillere bırakabilmek umuduyla kitabını yeniden yaratmaya çalışırken anavatanında var olan bazı şartlara ve büyük ilgisizliğe mağlup olabileceğini tahmin etmemiştir. Salih Baklacı'nın *Bulgaristan Türkü'nün Atasözleri* çalışmasını, Türkiye dışında yaşayan toplulukların anonim söz varlığını araştıran ve Türk atasözleri hazinesine kazandırma amacıyla olan genç araştırmacılarımızın dikkatine sunarken araştırmalarının konusu olacağını inanmak istiyoruz.

KAYNAKÇA

BAHTİYAR, N. H. (2004), *Balkanlarda Türk Ünlüleri (Ansiklopedik Bilgiler)*, Üçüncü Kitap, Bizim Anayurt Yayınları, İstanbul.

- BAKLACI, S. (1993), “Bir Mektubun Anatomisi”, *Güven-Doğru*, 5.I.–11.I. 1993.
- BAKLACI, S. (2002), *Bulgaristan Türkü'nün Atasözleri*, Bileşim Matbaacılık, İstanbul.
- BAKLACI, S. (1993), “Запис на свидетелски показания пред Комисията по възродителния процес (касета No 1, страна “А” и “Б””, с. 1-24.
- CAMBAZOV, İ. (2011), *Bulgaristan Türk Basını Tarihinde YENİ İŞİK-HOBA CBETLİHA*, Erkam Matbaası, İstanbul.
- HAFIZ, N. (1987), *Bulgaristan'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi (1944-1984)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- JELEV, J. (1994), *Faşizm-Totaliter Devlet*, Çev. Salih BAKLACI, Süleyman HAFIZOĞLU, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- TATA, S. (1993), *Türk Komünistlerinin Bulgaristan Macerası*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- TULUM, M. (2002), “Sunuş”, İç.: *Bulgaristan Türkü'nün Atasözleri*, 1-5, Bileşim Matbaacılık, İstanbul.
- SAVAŞ, M. (2002), “Folkloru Adanmış Bir Yaşam”, İç.: *Bulgaristan Türkü'nün Atasözleri*, Bileşim Matbaacılık, İstanbul, 357-358,
- YENİSOY, H. S. (?), *Makaleler, Dil-Edebiyat-Eğitim-Folklor*, Erişim Adresi: https://www.academia.edu/16474843/Hayriye_S%C3%BCleymano%C4%9Flu_Yenisoy_Life_and_Work, erişim tarihi (01.02.2022).
- YENİSOY, H. S. (1997), *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 8 – Bulgaristan Türk Edebiyatı*, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Държавна сигурност – Смяната на имената – възродителният процес (1945-1998 г.)*, Документален сборник, Том I, CDDAABCSIBNAF, София, 2013.
- ЗАФЕР, З. (2009), “Дисидент в България – Емигрант в Турция (Мемоарите на Ахмет Шериф Шерефли)”, *Антитоталитарната литература*, “Боян Пенев” София, 361-375.
- МУРАТОВА, Н. Зафер, З. “Политически и Научни репресии – Случаят Хайрие Мемова-Сюлейманова”, *BALKANİSTİC FORUM*, 3/2020.

Çevrimiçi Kaynaklar

- <https://www.biyografya.com/biyografi/12428>, erişim tarihi (21.12.2021).
- <https://www.marginalia.bg/aktsent/v-ogledaloto-za-obratno-vizhdane/>, erişim tarihi (15.02.2022).

BİLİM VE KİMLİK ADINA BÜYÜK MÜCADELE
(SALİH BAKLACI'NIN BİLİNMEYEN ÖYKÜSÜ)

http://www.omda.bg/public/arhiv/dokumenti_politicheski/antonina.htm, erişim tarihi (18.02.2022).

https://newspaper.kultura.bg/media/my_html/2215/memsb.htm, erişim tarihi (28.12.2021).

<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/salih-mehmet-baklaciev-baklaci>, erişim tarihi (21.12.2021).